

Mohács? Nagyharsány? Siklós? – A második mohácsi csata elnevezései

Szabó Róbert¹

1. Abstract

At the Battle of Harsány Hill at 1687, the united Habsburg imperial forces struck a fateful blow against the Ottoman troops who were trying to recapture Buda. Immediately, after the end of the battle, the so-called 'Second Battle of Mohács' designation had become widespread. This appellation has numerous symbolic connotations, most of them are based on highlighting the similarities between the (first) Battle of Mohács (1526) and the Second Battle of Mohács (1687). There are few other battle names that are highlighting the historical parallels. In my work, I have tried to point out the geographical aspects of the different variants.

I have undertaken to examine the memorial sites associated with the name variants of the Second Battle of Mohács. The theoretical basis of the topic has been laid by Pierre Nora, who directed the researcher's attention to the study of memorial sites. According to him, the memory of modern societies today has no longer any real *milieux de mémoires*, but only *lieux de mémoires*, i.e. the cultural memory of contemporary societies remembers no longer the past directly, but through the mediation of different sites of memory. However, a memorial site may be not only a specific spatial formation but any medium that has a function for the cultural memory of the present. For example, myths and historical stories, objects, events, media texts and concepts.

Most of the objects bearing the names of the Battle of Harsány Hill can be found on the 17th and 18th century pamphlets and other works of art. This is why I thought it is important to present the news production and political publicity of that period. Despite the fact that, according to the German philosopher and sociologist Jürgen Habermas, the early modern public sphere was only equivalent to the representative public sphere of the elites, the Western European imperiums possessed a vast amount of printed material.

In our country, the study of historical events from geographical and a commemorative point of view is nowadays breaking new ground. These types of works are calling for a new interdisciplinary approach. These facts are also true for research on the memory of the Battle of Harsány Hill.

Keywords: Battle of Harsány Hill, memory, toponymy

---

¹ Doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola.

2. Bevezetés

Azzal a szándékkal láttam hozzá a második mohácsi csata (1687) névváltozatainak felkutatásához, hogy bemutassam azokat, és esetleg földrajzi szempontú magyarázattal szolgáljak az összecsapás elnevezésével kapcsolatban felvetődő kérdésekre. Vizsgálatom első lépésében felderítettem, hogy melyek azok a csataelnevezések, amelyek szóba kerülhetnek. Ehhez elengedhetetlen volt a csatát ábrázoló rézmetszetek, röplapok, festmények, szobrászati alkotások egy részének összegyűjtése, felkutatása. Az anyaggyűjtést követően világossá vált számomra, hogy melyek azok a tipikusan előforduló csataelnevezések, amelyeknek vizsgálatát el lehet kezdeni. Ezek a következők voltak: Harsány-hegyi csata, Szársomlyó-hegyi csata, nagyharsányi csata, mohácsi csata, második mohácsi csata, siklói csata. Elemzésem egyik fő célja ezen csatanevek eredetének meghatározása, továbbá a csatatér helyét indikáló földrajzi nevek, illetve a hozzájuk tartozó emlékezeti helyek bemutatása.

3. A Harsány-hegyi csatáról röviden

Az 1687-es év során a keresztény csapatok azzal a szándékkal indították el magyarországi hadjáratukat az oszmánok ellen, hogy visszafoglalják Belgrádot. A mintegy 50 ezer fős sereg fővezére Lotaringiai V. Károly herceg és II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem volt. A közel azonos nagyságú török sereget Szári Szulejmán nagyvezír vezette. A keresztények útvonala a Duna mentén haladt, déli irányba. Eszék sikertelen ostromát követően, július 27-én megkezdték visszavonulásukat a Dráva bal partjára. A törökök a jól kiépített sáncműveiket hátrahagyva a keresztény csapatok után vonultak. Augusztus 10-én este már a Harsányi-hegy közelében táborozott a keresztény katonaság. Augusztus 12-én a szövetséges keresztény sereg megindult Siklós vára felé. A Harsányi-hegy mellett azonban a szövetséges keresztény had – II. Miksa Emánuel vezette – balszárnya ellen támadást intézett az oszmán sereg. A gyors átcsoportosításoknak, valamint a bajor katonaság helytállásának köszönhetően a támadók nem tudták bekeríteni a keresztények balszárnyát. A délután folyamán pedig Lotaringiai Károly vette át a kezdeményezést, és intézett támadást a török tábor ellen (1. ábra). A csata nagy keresztény győzelemmel ért véget. Szulejmán nagyvezír vert hada Eszék felé menekült. A török had elszenvedett veszteségeiről megoszlanak a források, a halottak száma 7–8 ezer főre becsülhető. A csatát jelentős események követték az Oszmán Birodalomban és a Habsburg Birodalomban is. Konstantinápolyban szultánváltásra került sor. IV. Mehmed (1642–1693) szultánt letaszították trónjáról. Utódja II. Szulejmán (1642–1691) szultán kezdte meg az Oszmán Birodalom kormányzását, Pozsonyban pedig magyar királlyá koronázták I. Józsefet (1678–1711). A balázsfalvai egyezmény is megszületett. Ez az egyezmény Lotaringiai Károly főherceg és Apafi Mihály erdélyi fejedelem között jött létre 1687. október 27-én azzal a céllal, hogy a Habsburg csapatok elszállásolásra kerülhessenek a Harsány-hegyi csatát követő télen, cserébe Apafi önállósága megmaradhatott, de a Habsburg koronára fel kellett esküdnie. Ugyanakkor Lotaringiai Károly garantálta a belső rend fenntartását és a vallásszabadságot Erdély területére. A Habsburg csapatok elszállásolása óriási terhet rótt az erdélyi lakosságra. Az Erdélyi Fejedelemség pedig

véglegesen Habsburg fennhatóság alá került. (Veress D. Cs. 1987; Polgár B. 2020a; Domokos Gy. 2020).

1. ábra: Michael Wening: A nagyharsányi csata (17. század)
Forrás: museumap.hu²

4. A Harsány-hegyi csata emlékezete

Augusztus 29-e Keresztelő Szent János fejevételének emléknapja. Ezen a napon nemcsak Keresztelő János szenvedett mártíromságot, hanem a mohácsi csatában elesett hősök is, így a dátum a keresztény Magyarország keresztre feszítésének szimbóluma is egyben. Az ország feltámadását, másfél évszázadot követően a magyarországi visszafoglaló háború (1683–1718) hozta el, amelynek egy fontos állomása volt az 1687. augusztus 12-i, Nagyharsány térségében kivívott Habsburg katonai győzelem. Ennek a feltámadásnak a történetét azonban igen kevésbé őrzi a magyar nemzeti emlékezet. A csata emlékét legújabbban Polgár Balázs vizsgálta 2020-ban megjelent monográfiájában. A szerző itt három emlékévként (1887, 1937, 1987) köré rendezte az összecsapás emlékeztörténetét, valamint kiemelte, hogy a csata Magyarországon főleg Baranya megyében, Mohácson, Nagyharsányban és Villányban bír jelentősebb emlékhelyekkel és emlékművekkel (Polgár B. 2020a). A harcokra vonatkozó lokális reflexió erősnek mondható ma. A Nagyharsány környéki települések általános iskolái évente történelmi vetélkedőt rendeznek az 1687. évi összecsapás témaköréből, valamint Nagyharsány és Villány települések önkormányzata évente közös megemlékezést szervez a nagyharsányi szoborpark csataemlékművénél. A Nagyharsányi

² <https://www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib5797676> (2022. 05. 17.)

Helytörténeti Gyűjtemény jelentősebb, a csata történetével összefüggő emlékeket őriz. Az összecsapás emlékezetének figyelemre méltó helyi megnyilvánulása, hogy a villányi Tamás Bátya Pincészet egy időben boroscímkén szerepeltette a Harsány-hegyi csata győztes keresztény hadvezéreinek portréit. A csata hadtörténeti régészeti kutatásához kapcsolódóan a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban nyílt tematikus időszaki tárlat 2020-ban, valamint a Hadtörténeti Múzeum 2021 tavaszára egy közel húsz perc hosszúságú tudományos ismeretterjesztő dokumentumfilmet készített a kiállításához kapcsolódóan *Történelmi csatatereken I. A Harsány-hegyi csata (1687) – Magyarország visszafoglalása* címmel (Polgár B. 2020a).

A magyar történelmi emlékezetben sokkal inkább Buda 1686. szeptember 2-i visszavételének dátuma képezi a török kor lezárását. Éppen ezért ünnepelte Magyarország a török alóli felszabadulást 1886-ban. A Harsány-hegyi csata annyi jelentőséget kap ebben a történeti metaforában, hogy 1687. augusztus 12-én megakadályozta az oszmánokat Buda visszafoglalásában. Azonban a magyar nemzeti emlékezettel ellentétben, Sobieski János lengyel-szász serege és Lotaringiai Károly osztrák-bajor-magyar csapatai nélkül – akik megsemmisítő vereséget mértek a Bécset ostromló oszmánokra Kahlenbergnél – nem sikerülhetett volna Magyarország felszabadítása a török uralom alól. A visszafoglaló háborúk pedig a Segítő Szűz Mária (Mariahilf)-kultusz jegyében zajlottak. A kultusz megjelenése jól megfigyelhető a visszafoglalt területeken. A Dunántúl, az Alföld, Szlavónia, Bácska és a Bánát számos római katolikus templomában fellelhetőek Lucas Cranach 1537-ben festett *Mária a kiséddel* című képének másolatai. A visszafoglaló háborúk Mária-kultusza összefonódott Nagyboldogasszony napjával, augusztus 15-ével, amely egyben Szűz Mária mennybemenetelének ünnepnapja is. Ez a nap egyúttal Szent István 1038. évi halálának napja, továbbá hazánk Szűz Máriának való felajánlása emléknapja is.

A fenti példa is jól szemlélteti, hogy a magyar történelem fordulópontjai sok esetben keverednek a keresztény ünnepekkel és emlékezetkultúrával. Ezeknek az üzenete egyrészt az, hogy isteni segítséggel a magyarság mindig kikerül a bajból, másrészt az, hogy amit elvesztett a magyar nemzet Mohácsnál 1526-ban, azt visszanyerte 1687-ben a második mohácsi csatában. Az utóbbi azonban nem rögzült erőteljesen a magyar emlékezetben, annak ellenére sem, hogy gróf Esterházy Pál László (1730–1799) pécsi püspök megbízásából Dorfmeister Istvánnal (1729–1797) megfestette mindkét mohácsi csatát 1787-ben. A püspök szándéka ezzel az volt, hogy pécsi püspöki palotáját historikus szellemiséggel töltsse fel. Ezt a képet 1856-ban áthelyezték a Hétfájdalmú Szűz nevére felszentelt mohácsi Csataférfi Emlékkápolnába (2. ábra) (Nyárs A. 2006).

2. ábra: a mohácsi Csataférfi Emlékkápolna

Forrás: Polgár B. 2018, 51.³

A második mohácsi csata emlékezetének hanyatlásához az is hozzájárult, hogy az aktív katolikus hitet gyakorlók létszáma lecsökkent a térségben, de a legjelentősebb akadály a Harsány-hegyi csata emlékezte virágzásának útjában az a magyar politikai és történeti gondolkodás volt, amely sohasem tudta elfogadni a második mohácsi csata hőseit. Nemzeti emlékezetünk sikeres „labancokként” tartotta számon őket, annak ellenére, hogy Miksa Emánuel II. Rákóczi Ferenc a magyar trónra jelölte, és 1703–1704-ben még katonai szövetségesek is voltak, továbbá Lotaringiai Károly, Bádeni Lajos, Miksa Emánuel és Savoyai Eugén soha nem is harcoltak Magyarország ellen. 1850–1851-során Orlai Petrich Soma Münchenben megfestette a *II. Lajos holttestének megtalálása* című képét (3. ábra), amellyel nagymértékben elnyerte a közvélemény elismerését, hiszen a mű egyszerre ötvözte Mohács és Világos tragédiáját. Ugyanezt az emlékezetet erősítette Székely Bertalan *II. Lajos testének föltalálása* című képe 1860-ból. Ha Mohács, a világosi fegyverletételre reflektálva Magyarország keresztre feszítését jelképezte, akkor különösen nem volt ildomos Lotaringiai Károly nagyharsányi győzelmét dicsérni, hiszen unokája Ferenc, Mária Teréziát vette feleségül, létrehozva a Habsburg–Lotaringiai-dinasztiát. Ebből fakadóan érthető, hogy 1886-ban, majd 1926-ban is miért Buda visszavétele és nem a második mohácsi csata volt a török alóli felszabadulás szimbóluma (Hóvári J. 1999).

---

³Polgár Balázs (2018): Oszmán-török kori csataterek kutatása Magyarországon (Doktori értekezés - Melléklet, Eötvös Lóránd Tudományegyetem) <file:///C:/Users/Ivett/Downloads/POLG%C3%81R%20BAL%C3%81ZS%20DISZ-SZERT%C3%81CI%C3%93,%20MELL%C3%89KLET,%20R%C3%A9g%C3%A9szet%20program.pdf>, (2022. 10. 12.)

3. ábra: Orlai Petrich Soma: II. Lajos holttestének megtalálása (1851)
Forrás: ujkor.hu⁴

5. A csata hírének elterjedése

Jürgen Habermas német filozófus és szociológus tagadta, hogy lett volna a kora újkorban széles körű politikai nyilvánosság. Szerinte csupán a hatalomgyakorló elit reprezentatív nyilvánossága létezett ekkoriban. Ezzel szemben, a 16–17. századi Német-római Birodalom mégis hatalmas nagyságú nyomtatványanyaggal rendelkezett. A kor legnagyobb nyomdaközpontjai a Német-római Birodalom területén működtek. A 16. században Velence, azt követően Antwerpen vált meghatározó „gócponttá”, a 17. században pedig Amszterdam. London csak a 18. században tudta átvenni a meghatározó információs centrum funkciót. Az információrobbanás előfeltétele az út- és postahálózat korszerűsítése volt. Nemcsak gyorsan járhatóvá váltak az utak, de egyszerre gazdaságos lett a postahálózat, ami hosszú távon fenntarthatóvá tette a rendszert. A 17. században már rendszeresnek mondható hírmegjelenéseknek köszönhetően átalakult a sajtópiac. Több sajtóműfaj alakult, amelyek mindegyike az olvasóközönség egy bizonyos rétegét célozta meg. A korabeli röplap- és metszetvizsgálatokból kitűnik, hogy egy adott időszakban mi állt a figyelem középpontjában. A röplapok könnyen kifüggeszthetőek voltak például a városházára, könyvkereskedések ajtajára vagy a piacok területére is. Az éppen aktuális témájukat a korszak legjelentősebb eseményei adták. Bár elmondható, hogy a képek segítségével a társadalom nagyobb hányada részesülhetett a hírekből, mégis, a képek szimbolikáját tekintve kijelenthető, hogy sok esetben még a metszetek sem a szélesebb népréteg meggyőzését szolgálták. Nem ritkán, egyes

⁴ <https://ujkor.hu/content/mohacsi-helyszinelok-nehany-eszrevetel-ii-lajos-holttestenek-megtalalasaval-kapcsolatban> (2022. 05. 17.)

röplapok nemcsak egy rövid időtartamú eseményt ábrázoltak, hanem egy egész féléves eseménysorozatról adtak hírt (4. ábra) (Etényi N. 2003).

4. ábra: A Harsány-hegyi csata, 1687. Korabeli röplap. (Eredeti cím: Marche, Campement, Legerordre Nevens de Glorieuse Victoire. Der Keyzerlyke. En Churvorstlyke Beyersche Armeen... Den 12 Augusti 1687. Forrás: Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomatványok Tára⁵

Már a magyarországi visszafoglaló háborúról érdemi információkat tartalmazó hadi jelentések készültek Johann Jonathan Felsecker (1655–1693) metsző és kiadó nyomdájában. A magyar

⁵ <https://reginika.oszk.hu/aponyi-metszetek/a-nagyharsanyi-csata-1687/> (2022. 10. 12.)

vonatkozású eseményeket legjobban a délnémet hírcentrum, Nürnberg közvetítette kimagasló mértékben. Az itteni kiadók, metszők, nyomdák, írók együttes erővel örökítették meg a magyarországi eseményeket. A német fejedelmek fontos imázsnövelőnek tartották a törökverő attitűdöt. Haditetteiket megörökítették rézmetszetek segítségével és egyéb örökérvényű művészeti alkotásokkal is (festmények, plakátok és emlékérmek formájában). Az imázsnövelésre és a politikai szerep meghatározására különösen szükségük volt már a 17. század politikusainak, államférfiainak is. A visszafoglaló háborúk során szerzett zsákmány bekerült az európai fogyasztási cikkek közé. Török szőnyegek, edények, ruhadarabok, gyerekjátékok váltak divatossá Európa-szerte. II. Miksa Emánuel, Savoyai Eugén, Badeni Lajos zsákmányukat felhalmozták az udvaraikban, amelyek innen terjedhettek el (Tóth, F.–Alain, P. 2016)

6. A csata névváltozatai

6.1. Mohácsi csata vagy második mohácsi csata

Lotaringiai Károly – Le Bègue abbé által átdolgozott – hadinaplója tartalmazza azt a bejegyzést, amely az 1687-es nagyharsányi csatát az 1526-os mohácsi csatával állítja párhuzamba: „*ilyen módon e napon csekély áron, de annál nagyobb dicsőséggel és előnnyel sikerült jóvátenni a Lajos király által elszenvedett vereséget, amelyre 1526 évében ugyanebben a hónapban majdnem ugyanazon a helyen került sor*” (Tóth F. 2019 p. 448).

Jean de La Brune a Lotaringiai hercegről írt, 1691-ben Amszterdamban megjelent életrajzban szintén kiemeli, hogy a mohácsi (1687) csata majdnem ugyanazon a területen zajlott le, ahol az 1526-os mohácsi csata. Dom Calmet történétíró, a nagyharsányi csata leírásának végén kiemeli, hogy e csata színhelye az 1526-os mohácsi csata helyszínével majdnem megegyezik. A Bruzzen de la Martinière által írt, 1768-van kiadott lexikon tájékoztatást ad az olvasónak többek közt Magyarország földrajzi és történelmi jellegzetességeiről. Mohács (franciául *Mohatz*) esetén tárgyalja az 1526-os, mind pedig az 1687-es második mohácsi csatát (Kövér L. 2001). Tehát, nem különítette el a két összecsapás helyszínét. A Diderot és d’Alambert által szerkesztett *Nagy Enciklopédia* is Mohács esetén tárgyalja mindkét csatát. Véleményem szerint ennek az lehet az oka, hogy a párizsi vagy a németalföldi írók, képzőművészeti alkotók számára lényegtelennek bizonyult a két összecsapás elkülönítése, hiszen Nyugat-Európából tekintve a Harsányi-hegy és a Mohácsi-sík közötti távolság nem számottevő.

Elmondható, hogy a mohácsi vagy második mohácsi „...csata híre és jelentősége elsősorban a keresztény hősokeket (Lotaringiai Károly, Savoyai Eugén, Commercy herceg stb.) dicsőítő munkák révén terjedt el rendkívül széles körben, beleértve a közhasználatú lexikonokat és az iskolai tankönyveket is. A korabeli katonai leírások és későbbi történétírói munkák összevetése során arra a következtetésre juthatunk, hogy a „második mohácsi csata” mítosza – bár igen korán megjelent – valójában historiográfiai konstrukció, amely egy hajdani történelmi tragédia jóvátételével egy új korszak kezdetét hirdette meg. A „második mohácsi csata” így a szintén korszakváltó 1526. évi csata logikus ellenpontjává vált, és ezáltal a két szimbolikus jelentőségű, sorsfordító hadi esemény emléke összefonódott és kiegyenlítődt a történelmi emlékezetben” (Tóth F. 2019, 462).

Érdekes tény, hogy az idő előrehaladtával, az újabb önéletrajzi művekben kevésbé került megemlézésre a második mohácsi csata, így például az 1809-ben, Weimarban megjelent Savoyai Eugén-önéletrajzban sem található említést a jeles csatáról (Charles, J. 1809).

5. ábra: Eberhard Werner, Pieter van den Berge és Thomas von Wiering: A (második) Mohácsi csata ábrázolása, madártávlatból szemlélve, 1687. augusztus 12. Forrás: zvb.com⁶

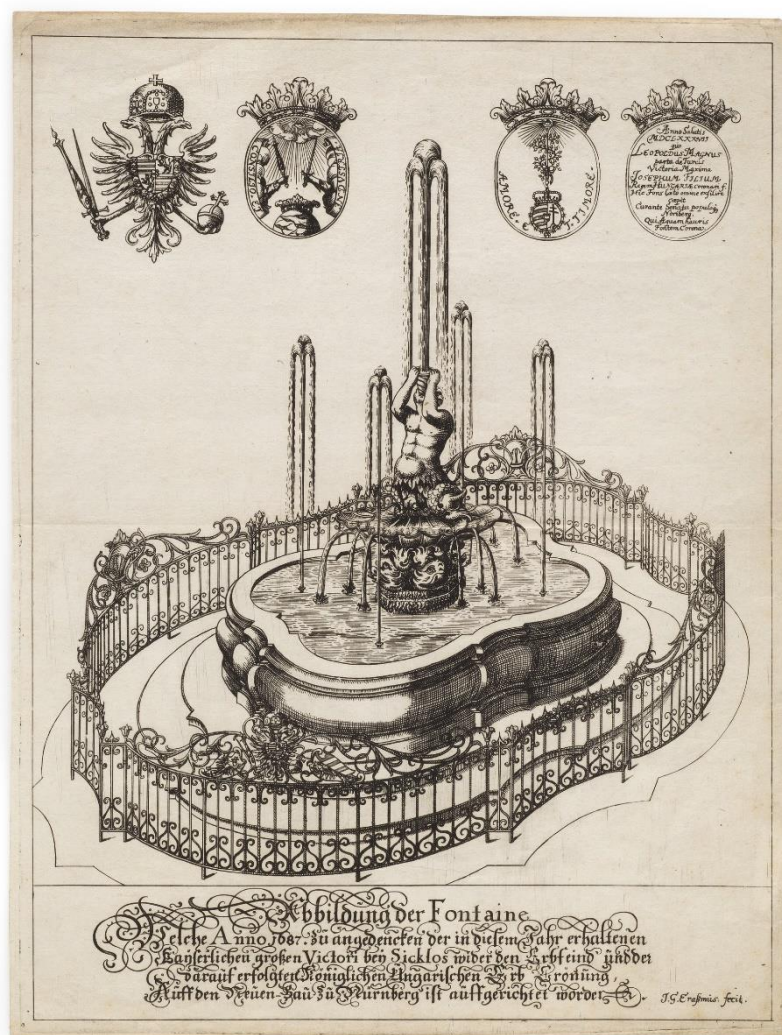
6.2. Siklós

Az 1702-ben Amszterdamban megjelent *La Vie ou l'Histoire du Prince Eugène de Savoie* (1703) egy, Savoyai Eugén keresztény hősképét népszerűsítő kiadvány volt. Ebben, a szerző a nagyharsányi csata helyszínét Siklóstra (franciául *Siclös*) lokalizálta.

A „siklósi csata” névváltozat terjedését mutatja az I. Lipót által Nürnbergben emelt díszkút (6. ábra) is, ugyanis ezen Siklóst nevezte meg az 1687-es keresztény diadal helyszínéül (*Victori bey Siclós*). Az emlékmű felállításával a Habsburg-ház számára nagy jelentőséggel bíró 1687. évi

⁶https://www.zvb.com/servlet/BookDetailsPL?bi=22869602302&searchurl=hl%3Don%26sortby%3D20%26an%3Dmohacs&cm_sp=snippet- -srp1- -image7#&gid=1&pid=1 (2022. 05. 17.)

pozsonyi országgyűlésre és a török ellen kivívott győzelemre szerettek volna emlékezni (Polgár B. 2014). A kút felavatására 1689-ben került sor (Halwas, R. 2005).

6. ábra: Johann Georg Erasmus: I. Lipót nürnbergi díszkútja
Forrás: robinhalwas.com⁷

Siklós neve feltételezhetően azért kerülhetett szóba, mert több korabeli képi ábrázolás a második mohácsi csatát a Siklós és Mohács között húzódó útra helyezte, megnevezve e két települést is. Véleményem szerint ez hozzájárulhatott ahhoz, hogy a nagyharsányi csatát (második) mohácsi csataként vagy siklósi csataként tartsa számon a köznyelv. A két településnév közül csak az egyiket használták, egyszerűsítés gyanánt. Megtehették ezt, hiszen a Magyarországtól távoli Amszterdamból vagy Nürnbergből nézve Mohács és Siklós relatíve nincs messze egymástól. Valószínűleg másodlagos volt a csata szakszerű, pontos helyzeti meghatározása, hiszen ez eltörpült

⁷ <https://www.robinhalwas.com/017028-abbildung-der-fontaine-welche-anno-1687-auff-den-neuen-bau-zu-nuernberg> (2022. 05. 17.)

a csata győzelmi híre mellett. Feltehetőleg így lett a Mohács és Siklós közötti úton lezajlott csatából siklósi és/vagy mohácsi csata.

A csata Mohács és Siklós közti lezajlását örökíti meg Justus van den Nijport is (7. ábra). Művének leírásában pontosan a két település közti területet határozta meg a csata helyeül: „...iz Augusti Anno 1687 infer Siclos et Mohacz in inferio Ungaria”.

7. ábra: Justus van den Nijport, after Carlo Fuvigny, 1687–1689: Slag bij Mohacz in 1687
Forrás: rijksmuseum⁸

6.3. Harsány-hegyi csata

Egy másik, a lotaringiai herceg életéről szóló, 1701-ben megjelent album⁹ már *bataille d'Arzan*, azaz harsányi csataként örökítette meg a herceg 1687-es fényes győzelmét. A csataleírás megemlíti azt is, hogy az összecsapást a csatamező közvetlen szomszédságában magasodó Arsan-hegyről (Harsányi-hegy) nevezték el, továbbá a leírás megjegyezte, hogy más néven mohácsi csatának hívják ezt az összecsapást, ami valószínűleg egy isteni bosszú teóriájának a beigazolódása lehet csak.

Az 1710-ben, d'Artanville tollából származó önéletrajzi írás,¹⁰ a második mohácsi csatát szintén harsányi csatának hívja (*bataille de Hersan*). Eléazar de Mauvillon (1712–1779) 1740-ben megjelent újabb életrajzi könyvében,¹¹ ugyanígy *bataille de Hersannak* nevezi a nevezetes összecsapást.

Azonban, érdemes lenne kideríteni azt, hogy honnan származik a „nagyharsányi” csata elnevezés, amely nem a csatater közelében fekvő Harsányi-hegyet (Szársomlyó-hegy) nevezi meg a csata helyeként, hanem a hegy lábánál fekvő Nagyharsány települést. Ugyanis, a primer források

⁸ <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-1895-A-18820> (2022. 05. 17.)

⁹ *Abrégé historique et iconographique de la vie de Charles V duc de Lorraine dédié à Son Altesse Royale Leopold I. son digne successeur*. Nancy, 1701, Planche XVIII.

¹⁰ *Mémoires pour servir à l'histoire du Prince Eugène de Savoie*, La Hay, 1710.

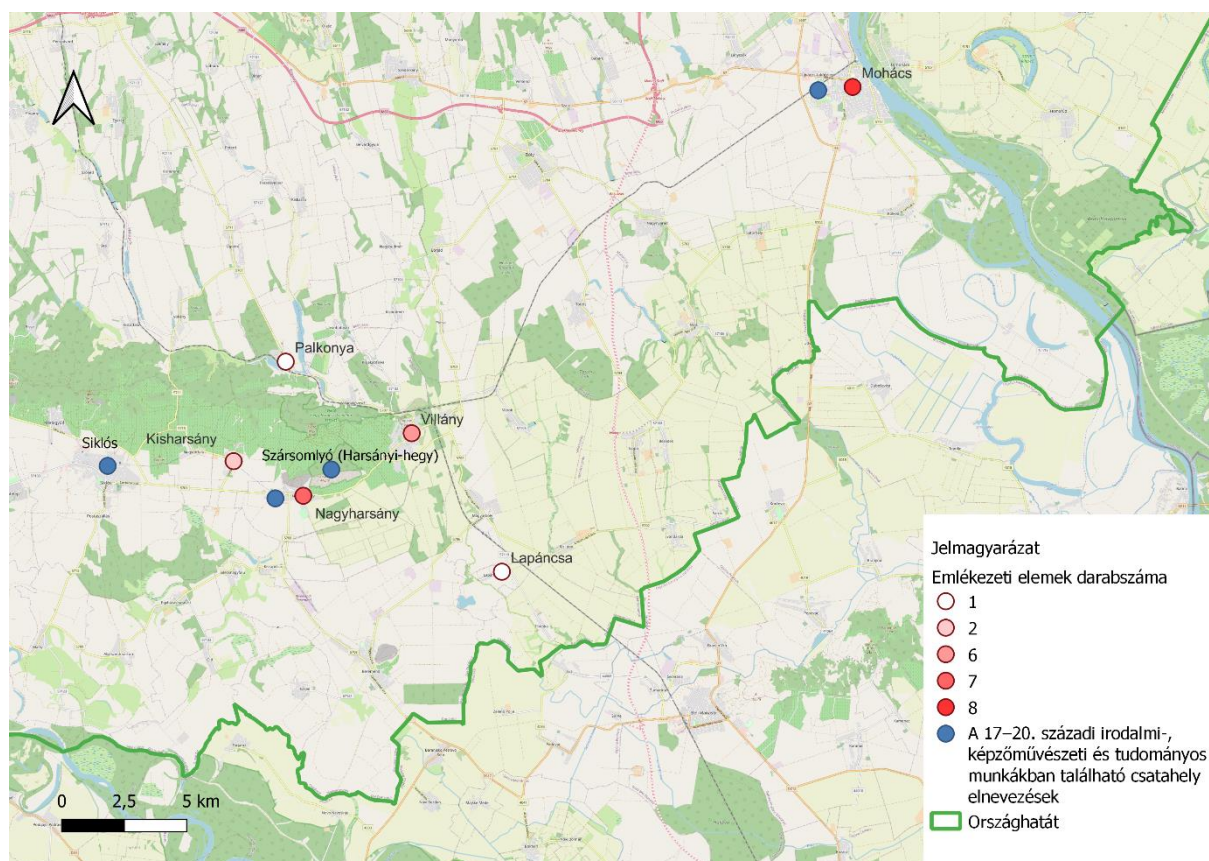
¹¹ *Histoire du prince François Eugène de Savoie, Généralissime des Armées de l'Empereur et de l'Empire*, Amsterdam, 1740.

következésként mohácsi, második mohácsi, vagy harsányi (Harsány-hegyi) csatának hívják az 1687-es összecsapást. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a „nagyharsányi csata” név feltehetően egy történetírói konstrukció. Ez az elnevezés magas fokig beágyazódott a történelemkönyvekbe, atlaszokba. Napjainkban is a szakkönyvek bizonyos része, illetve a történelemkönyvek tartalmazzák ezt a konstruált elnevezést. Ezt a megállapításomat támasztja alá az, hogy a hazai legelterjedtebb történelemkönyvekben gyakran a nagyharsányi csata elnevezés szerepel. Az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet által kiadott 10. évfolyam számára készült tankönyv a tárgyalta csatát nagyharsányi csatának nevezi (Baranyai K. 2016a). A 6. osztályos, felső tagozatosoknak szóló történelem tankönyv nem tesz említést erről az ütközetről, de a visszafoglaló háborúkat ábrázoló térképén szintén nagyharsányi csataként nevezi meg az ütközetet (Baranyai K. 2016b). Ugyanez az elnevezés található a 2006-ban, a Cartographia Tankönyvkiadó által kiadott *Középszintű Történelematlaszban* is (Papp-Váry Á. 2006). A 24 kötetes *Magyarország története* sorozatban 2009-ben megjelent, *Romlás és megújulás* című kötetben is a nagyharsányi településnévvel azonosított csatanévvel találkozhatunk (Pálffy G. 2009).

Az általam felkutatott tankönyvek, oktatási segédletek, szakirodalmak mindegyike a „nagyharsányi” elnevezést használta. Ez a felismerés megerősített abban az elgondolásomban, hogy a történelem szakma valószínűleg önkényesen használta fel és jelölte ki Nagyharsányt, a Harsány-hegyi csata helyéül, és adta neki a nagyharsányi elnevezést.

7. A Harsány-hegyi csata emlékezete Baranya megye földrajzi neveinek tükrében

Az összecsapás különböző elnevezései a Mohács, Nagyharsány, Harsányi-hegy és Siklós földrajzi helyekre utalnak. Ezt a términtázatot összevettem a Harsány-hegyi csata emlékezetét tükröző földrajzi nevek términtázatával. A földrajzi nevek összegyűjtéséhez a Baranya megye földrajzi nevei című kétkötetes helynévtárat (Pesti J. 1982) használtam. Az adatgyűjtés során a Harsány-hegyi csatával kapcsolatban 29 földrajzi nevet találtam, amelyeket ezt követően kategorizáltam (8. ábra).

8. ábra: A Harsány-hegyi csata emlékezetét őrző földrajzi nevek megoszlása Baranya megyében

Forrás: Szerk. a szerző

A térképen megjelenő emlékezeti helyek jól láthatóan három gócpontot rajzolnak ki: Mohács (8 darab), Villány (6 darab) és Nagyharsány (7 darab). További 3 településen (Lapáncsa, Kisharsány, Palkonya) 1-2 földrajzi név fordult elő, amely a csatával kapcsolatba hozható.

Az összecsapás különböző csatanevei és a Harsány-hegyi csatával kapcsolatos baranyai földrajzi nevek térbeli mintázatának összevetéséből jól látszik, hogy Siklós esetében sem a lokális, sem pedig az országos emlékezet nem jelölt ki emlékezeti tereket. Elmondható, hogy csak a Magyarországon kívüli, 17–18. században készült röplapokon és képzőművészeti alkotásokon olvasható a „siklói csata” elnevezés, ugyanakkor helyi emlékezeti elemekkel nem rendelkezik az 1687-es összecsapás. Ennek az egészen egyszerű oka az lehet, hogy Siklós közvetlen környezetét nem érintette a Harsány-hegyi csata.

A két földrajzi mintázat összevetéséből az is látszik, hogy Mohács és Nagyharsány (Harsányi-hegy) esetében meglehetősen nagy az átfedés. Mohács esetében ennek több oka is lehet. Egyrészt, az első és a második mohácsi csata szimbolikus párhuzama. Ezt a párhuzamot részben a Csataférfi Emlékkápolnában található, 1687-ből származó ágyúk jelentik. Részben pedig az Emlékkápolnában található két mohácsi csatát (1526-os és 1687-es) ábrázoló csataképek testesítik meg. A két mohácsi csatát ábrázoló csatakép megfestését Dorfmeister István (1729–1797) 1787-ben fejezte be. A Harsány-hegyi csatának emléket állító Martinelli-féle szobrot szintén Mohácson avatták fel 1937-ben, tovább erősítve az 1687-es összecsapás mohácsi kötődését (Polgár B. 2020a).

Mohács városának helyi, intézményesült emlékezeti helyei közt találhatjuk az 1904-1946 között létezett Jenő herceg nevét viselő utcát is, amelyet Savoyai Eugénről, a felszabadító háború egyik hadvezérééről neveztek el. Ez az utca jó példája a szimbolikus térfoglalás jelenségének is¹². Az utca elnevezése a történelem során több változtatáson ment keresztül. A hajdani nevek között találhatjuk a Leonhard vagy Lénárt¹³ neveket is. Legutóbb 1946-ban nevezték át az utcát Jenő herceg utcájáról Táncsics Mihály utcára, amely nevet a mai napig viseli. A város második mohácsi csatához kötődő emlékezetét erősítette még a Károly utca is, amelyet egyesek szerint Lotaringiai Károlyról neveztek el (Pesti J. 1982).

Mohács városa, mint táborhely vagy dunai átkelőhely mindkét mohácsi csatában jelentős szerepet töltött be, mindazonáltal a tényleges összecsapás sem 1526-ban, sem pedig 1687-ben nem közvetlenül Mohács városnál zajlott le. Az 1687-es összecsapásra Mohács és Siklós között került sor. Ez a két település emelkedett ki valamelyest az elpusztított baranyai térségben. Valószínűleg így történhetett meg az, hogy a Harsány-hegyi csatát is mohácsi vagy második mohácsi csataként kezdték el emlegetni a 17. századtól fogva. Mindazonáltal a Harsány-hegyi csata emlékezete markáns mohácsi megjelenésének valódi oka az első és második mohácsi csata szimbolikus párhuzamba állításából ered. Ez a szimbolikus, történelmi párhuzam pedig nem más, mint egy történelmi mítosz, egy történelmi konstrukció. Ugyanis Lotaringiai Károly herceg naplóbejegyzése egyedül az 1687. június 24-i, Dárdára való megérkezése alkalmával tett említést az 1526-os mohácsi csatáról. A herceg ekkor azt írta, hogy II. Lajos király veresége óta nem fordult meg ezen a helyen akkora keresztény hadsereg, mint az 1687-es esztendőben. A Harsány-hegyi csatában rejülő historiográfiai lehetőséget elsőként François Le Bègue abbé, francia tudósember vette észre a herceg hadinaplójának rendezése közben. Le Bègue abbé a Lotaringiai-ház, kiváltképp Lotaringiai Károly dicsőségét szerette volna minél jobban hangsúlyozni azáltal, hogy az Európa-szerte súlyos vereségként elterjedt 1526-os mohácsi csata emlékezetére építve, Lotaringiai Károly Harsány-hegynél aratott 1687-es győzelmét még jobban felnagyítja. A történelmi konstrukció és a helyi emlékezeti helyek számának emelkedése együtt erősítették meg Mohács városának emlékezeti térben betöltött szerepét (Tóth F. 2019).

A Harsány-hegyi csata intézményesült emlékezete az összecsapás 300. évfordulóján, 1987-ben érkezett meg Nagyharsányba, a helyi általános iskola udvarán felállított kősziklára helyezett emléktábla, illetve egy, a helyi református templomba kihelyezett emléktábla formájában. Ezeket követte a 2012-es alapkövetétel, amely végül elvezetett az emlékpark 2014-es felavatásáig. Az 1987-től elkezdődött új emlékműállítások azt mutatják, hogy az 1687-es összecsapás emlékezeti tere már nem csupán Mohács városára korlátozódik, hanem Nagyharsány község Moháccsal egyenrangúvá, ha nem fontosabb emlékezeti helyé vált. 2011-ben Villány városa is megjelent a Harsány-hegyi csata emlékezeti helyei között, ugyanis a Templom-hegyen került felállításra az úgynevezett Csatafény-kilátó.

¹² Erőss Ágnes saját meghatározása szerint szimbolikus térként értelmezhető az a tér, amely a szimbolikus politikák, szimbolikus térhasználatok és szimbolikus térfoglalás eljárásai nyomán keletkezik és hétköznapi illetve politikai gyakorlatok révén formálódik, illetve visszahat mindezen politikákra, egyéni, csoport és hatalmi térhasználatokra. Vagyis egyszerre van jelen/hagy nyomot/alakítja az objektív-fizikai teret, az elgondolt teret és a megélt teret (Erőss Á. 2018).

¹³ 1865 és 1874-ben készült térképeken olvasható a lengyel Gnojeszky Lénárt neve, aki 1500 katonájával együtt esett el az 1526-os mohácsi csatában (Pesti J. 1982).

Mindebből világosan látszik, hogy a jellemzően nyugat-európai, 17–19. századi röplapok, irodalmi-, és képzőművészeti alkotások csataelnevezései között a Harsányi-hegy neve jelentkezett, míg a lokális és országos szintű intézményesült emlékezeti elemek főleg a településhez kötődnek, azon belül is a település szakrális-, illetve oktatási intézményeinek a tereiben jelennek meg. A leggrandiózusabb emlékmű a nagyharsányi szoborparkban található (9. ábra). A 2014-ben elkészült emlékhelyen horvát, bajor, osztrák és magyar emlékművek találhatók, együtt alkotva a Harsány-hegyi csata egyetlen magyarországi, nemzetközi emlékhelyét.

9. ábra: A nagyharsányi szoborpark csataemlékműve

Forrás: saját fotó

Az 1687-es összecsapás emlékezete több, nagyharsányi kötődésű földrajzi névben is felbukkan. Nagyharsány falu lakosai szerint a település nevét alkotó „harsány” szócska eredete a török kiűzésének idejére vezethető vissza. A helyi legenda szerint a győztesek által megfújott harsonákra utal a településnév második fele. Egy másik helyi szóbeszéd szerint a harsány szó eredete csupán arra vezethető vissza, hogy a hegy tövében lévő településen igen harsányan lehetett hallani a mennydörgést. Ez az eset is jól szemlélteti, hogy az egyes emlékezeti elemek számos esetben keverednek egymással, illetve egy (földrajzi) objektum több történelmi esemény vagy hagyomány emlékezetét hordozhatja magán. A *Herveg útja* nevű helyhez az a szóbeszéd kötődik, hogy ezen az úton ment fel a hegyre Savoyai Eugén 1687. augusztus 12-én. Más néven Északkeleti útnak is hívják ezt az utat.

Villány Nagyharsányhoz hasonlóan kicsi és kevésbé jelentős településnek számított Siklóssal és Moháccsal szemben. Így nem meglepő, hogy a Harsány-hegyi csata elnevezései között nem is találunk „villányi csata” elnevezést, annak ellenére, hogy a csata részben a mai Villány területén folyhatott le. Veress D. Csaba (1989) szerint a mai Petőfi és a Rákóczi utca területén

próbálták meg a török szpáhik a császári csapatok hátába kerülni. Továbbá, a vitatott Kistótfalu helye is a mai Villány területén helyezkedhetett el (Veress D. Cs. 1989). Vélhetően ez is közrejátszott abban, hogy éppen ezen a helyen került sor a Csatatéri-kilátó (10. ábra) 2011-es felállítására. Egy helyi látványosságokat népszerűsítő weboldal¹⁴ szerint az egykori csatateret is megtekinthetik azok, akik a torony csúcsába felmásznak. Ennélfogva joggal merülhet fel a kérdés, hogy elsősorban a térség turizmusának fellendítése vagy az emlékeztetés volt-e a kilátó megépítésének fő motivációja, esetleg mindkét szempont ugyanolyan fontos volt-e.

10. ábra: a villányi Csatatéri-kilátó

Forrás: Polgár B. 2020b, 191.¹⁵

Villány intézményesült emlékezeti helyei mellett néhány helyi földrajzi név is őrzi az 1687-es Habsburg katonai győzelem emlékét. Ennek egyik legismertebb előfordulása a Jammertal nevű völgy. A német nyelvű elnevezés magyarul siralomvölgyet jelent (Pesty F. 1865/2019). Pesty Frigyes könyvében még az áll, hogy azért ez a neve ennek a dűlőnek, mert a részeg, erőszakoskodó hazatérő férfiak elől ide menekültek az asszonyok és a gyermekek. Ezzel szemben a Pesti-féle (1982) Baranya megye földrajzi nevei kötet szerint a Harsány-hegyi csatában megsebesült katonák jajveszékélése miatt kapta ezt a nevet a dűlő. Egy másik magyarázat szerint az 1526-os mohácsi csatából erre

¹⁴ <https://villany.hu/szabadido/templom-hegyi-kilato/> (2022. 10. 13.)

¹⁵ Polgár Balázs (2020b): Történelmi csatatereken – Harsány-hegy (1687), Kismegyer (1809) és Segesvár (1849). In: Haramza Márk – Kovaliczky Gergely – Bertók Gábor – Simon Béla – Galambos István – Türk Attila szerk. *Eke mentén, csata nyomában – A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei*. Martin Opitz Kiadó – PPKE BTK Régészettudományi Intézet – Janus Pannonius Múzeum – Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság – Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület – Hungari Dzsebedzsi Hagyományőrző Egyesület, Budapest, pp. 189–206.

menekülő magyarok egy részét levágták a törökök, majd ezek a magyar katonák ezen a helyen jajveszékelték még egy ideig, haláluk beálltaig (Pesti J. 1982). A Jammertal nevű földrajzi név esete is jól mutatja, hogy az egyes elnevezések sok esetben nemcsak egy emlékezettel vannak felruházva, hanem többel. A különböző történelmi traumák a helyi szóbeszéddel elegyedve töltik meg szimbolikus (emlékezeti) tartalmakkal a tereinket, földrajzi neveinket.

A Harsány-hegyi csata emlékezete Kisharsány helynevei közt is fellelhető. Az itteni Török-domb nevezetű helyen szántáskor török pénzt, csontot és tányérmaradványokat találtak a helyi földművelők. A helyiek közül néhányan vallják, hogy ezen a helyen történt a második mohácsi csata (Pesti J. 1982). Itt érdemes megjegyezni, hogy egyes emlékezeti helyek esetében (mint a kisharsányi Török-domb) a helybéli lakosság a térség meghatározó történelmi eseményének emlékezetét egy olyan földrajzi objektumra vetítette ki, amelynek a szóban forgó történelmi eseményben soha nem volt szerepe.

8. Összegzés

Megállapítható, hogy a mohácsi (1526) és a második mohácsi csata (1687) közt nyilvánvaló párhuzamok fedezhetők fel a csataterék közelsége, a csaták katonai súlya, az összecsapások belpolitikai és geopolitikai hatásai kapcsán. Azonban a visszavágás mítosza nem a csatát követő pillanatban realizálódott Lotaringiai Károly fejében. A mítosz megalkotásáért François Le Bègue abbé, francia tudósember a felelős, aki politikai megfontolásból alkotta meg a második mohácsi csata narratíváját az 1526-os összecsapásra építkezve.

Munkám során a legkorábbi „nagyharsányi” csataelnevezést Németh Béla 1897-es munkájában találtam meg (Németh B. 1897). A „nagyharsányi” csata elnevezést pedig történeti konstrukcióként értékelem, mivel a primer források egyike sem említette Nagyharsány település nevét. Viszont annál több oktatási anyagban, illetve történettudományi szakirodalomban található meg.

Siklós településneve feltételezésem szerint azokból a 17. századi híradásokból, pamfletekből, rézmetszetekről származhat, amelyek a csata helyszínét Siklós és Mohács települései közé helyezték, amit végül a köznyelv leegyszerűsített mohácsi vagy siklói csatává.

A csatahely legpontosabb megnevezése a „Harsány-hegyi vagy Harsányi-hegyi” csatanév lehet, mivel az egykori csatater legjelentősebb terepalakulatának a Harsány-hegy/Harsányi-hegy/Szársomlyó számít. Általánosan elmondható, hogy Európa-szerte vegyesen használták a „Harsány-hegyi csata” elnevezést és a „mohácsi csata” megnevezést is, illetve, bár ritkábban, de a „siklói csata” névváltozat is előfordult. Egyaránt előfordulnak a német nyelvű *Slacht am Berge Harsan*, a *Schlacht bei Harsan* és a *Slacht bei Mohacs*, továbbá a francia *La Bataille d’Arsan* vagy éppen a *La Bataille de Mohacs* elnevezésű csataábrázolások is.

A különböző csataelnevezések és a csatához köthető emlékezeti helyek földrajzi mintázata Siklós esetében különbözött, míg Mohács és a Harsányi-hegy vonatkozásában megegyezett. Mohács, feltehetően a legendás mítosz miatt az 1980-as évekig nemcsak a mohácsi, de a második mohácsi csata emlékezeti központja is volt. Az 1980-as évektől viszont Nagyharsány lett a Harsány-

hegyi csata emlékezeti központja, amelyet az új emlékműállítások bizonyítanak. 2011-től Villány városával bővült a csata emlékezeti tere, egy intézményesült emlékezeti hely megjelenésével.

Összességében elmondható, hogy a csata elnevezései közül az ún. „második mohácsi csata” elnevezés hathatott tér-, és emlékezetformáló erővel, melyet Mohács városa esetében tapasztalhatunk. Ugyanakkor egyes primér források a Harsányi-hegyhez kötik a csata helyszínét. Ennek betudhatóan a hegy szorosabb környezetében fekvő településeken lokális, alulról szerveződő és felülről jövő, intézményesült emlékezeti elemek jöttek létre. Azonban létrejöttük helyét kevéssé a primér források csatahely-elnevezései határozhatták meg, sokkal inkább az összecsapás fizikai közelsége.

Irodalomjegyzék

Abrégé historique et iconographique de la vie de Charles V duc de Lorraine dédée à Son Altesse Royale Leopold I. son digne successeur. Nancy, 1701, Planche XVIII.

BARANYAI KATALIN SZERK. (2016): *Történelem 6.* Eszterházy Károly Egyetem, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet. Eger.

BARANYAI, KATALIN SZERK. (2016): *Történelem 10.* Eszterházy Károly Egyetem, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet. Eger.

CHARLES-JOSEPH DE LIGNE (1809): *Mémoires du prince Eugène de Savoie.* A Londres, Weimar.

DOMOKOS GYÖRGY (2020): A törökellenes visszafoglaló háború. 1683–1699. In: Mészáros Katalin szerk. *Magyarország hadtörténete. II. Az oszmán hódítás kora, 1526–1718.* Zrínyi Kiadó, Budapest, pp. 403–444.

ERŐSS ÁGNES (2018): Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárad (Doktori disszertáció tézisei, Eötvös Lóránd Tudományegyetem) https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/40284/Eross_Agnes_tezisek.pdf (2022. 10. 13.)

G. ETÉNYI NÓRA SZERK. (2003): *Hadszántér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban.* Balassi Kiadó, Budapest.

HALWAS, ROBIN ED. (2005): *Stock catalogues, numbered series:6. Books, drawings & prints 1480-1836.* Robin Halwas Ltd., London.

Histoire du prince François Eugène de Savoie, Généralissime des Armées de l'Empereur et de l'Empire, Amsterdam, 1740.

HÓVÁRI JÁNOS (1999): A velünk élő Mohács(ok). *Magyar Napló* 31 (8), pp. 3–7.

KÖVÉR LAJOS (2001): La réception de la Hongrie d'après Bruzen de la Martinière. In: Marie Payet-Ferenc Tóth (dir.), *Mille ans de contacts. Relations franco-hongroises de l'an mil à nos jours.* Département de français de l'école supérieure Dániel Berzsenyi, Szombathely, pp. 205–212.

La Vie ou l'Histoire du Prince Eugène de Savoie, Amsterdam, 1703.

Mémoires pour servir à l'histoire du Prince Eugène de Savoie, La Hay, 1710

NÉMETH BÉLA (1897): Baranya Szent Istvántól a jelen korig. In: Várady Ferenc szerk. *Baranya múltja és jelene. II.* Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság Nyomása, Pécs, pp. 209–730.

- NYÁRS ANNAMÁRIA (2006): A mohácsi csata emlékművei a városban. *Belvedere* 7 (8), pp 70–82.
- PAPP-VÁRY ÁRPÁD (2006): *Középkorai történelmi atlasz*. Cartographia, Budapest.
- PÁLFFY GÉZA SZERK. (2009): *Romlás és Megújulás. – Magyarország története 10*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- PESTI JÁNOS SZERK. (1982): *Baranya megye földrajzi nevei I-II*. Baranya Megyei Levéltár, Pécs.
- PESTY FRIGYES SZERK. (1865/2019): *Baranya Vármegye Helynévtára 1864–1865*. Csorba Győző Könyvtár, Pécs.
- POLGÁR BALÁZS (2014): Csataérkutató a Harsány-hegynél. Az 1687. évi Harsány-hegyi csata. *Hadtörténelmi Közlemények* 127 (1), pp. 103–132.
- POLGÁR BALÁZS (2016): Újabb terepkutatás az 1687. évi Harsány-hegyi csata helyszínén. *Hadtörténelmi Közlemények* 129 (2), pp. 393–414.
- POLGÁR BALÁZS (2018): Oszmán-török kori csataterkek kutatása Magyarországon (Doktori értekezés - Melléklet, Eötvös Lóránd Tudományegyetem)
file:///C:/Users/Ivett/Downloads/POLG%C3%81R%20BAL%C3%81ZS%20DISSZERT%C3%81CI%C3%93,%20MELL%C3%89KLET,%20R%C3%A9g%C3%A9szet%20program.pdf, (2022. 10. 12.)
- POLGÁR BALÁZS SZERK. (2020a): *Csata a Harsány-hegynél. Háború, régészet és kulturális örökségvédelem*. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 242 p.
- POLGÁR BALÁZS (2020b): Történelmi csatatereken – Harsány-hegy (1687), Kismegyer (1809) és Segesvár (1849). In: Haramza Márk – Kovaliczky Gergely – Bertók Gábor – Simon Béla – Galambos István – Türk Attila szerk. *Eke mentén, csata nyomában – A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei*. Martin Opitz Kiadó – PPKÉ BTK Régészettudományi Intézet – Janus Pannonius Múzeum – Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság – Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület – Hungari Dzsebedzsi Hagyományőrző Egyesület, Budapest, pp. 189–206.
- SZITA LÁSZLÓ SZERK. (1987): *Budától-Belgrádig. Válogatott dokumentumok az 1686-1687. évi törökellenes hadjárat történetéhez*. Baranya Megyei Levéltár, Pécs.
- TÓTH FERENC, ALAIN PETTIT (2016): Un héros chevaleresque et chrétien: le prince Charles de Lorraine á la bataille de Saint-Gothard (1664). *Pays Lorrain* 113 (97), pp. 255–264.
- TÓTH FERENC (2019): A második mohácsi csata mítosza és valósága II. Adalékok az 1687-es nagyharsányi csata kora újkori levéltári és könyvészeti kutatásához. In: Fodor Pál – Varga Szabolcs szerk. *Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, pp. 445–462.
- VERESS D. CSABA (1987): Hol volt az úgynevezett „második mohácsi csata” 1687. augusztus 12-én? *Hadtörténelmi Közlemények* 34 (4), pp. 691–715.
- VERESS D. CSABA (1989): Hol zajlott le a „második mohácsi” vagy a „harsányi-hegyi csata” 1687. augusztus 12-én? In: Szita László szerk. *A török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686–1688*. Pécsi Szikra Nyomda, pp. 49–61.

Internetes források

<https://www.museumap.hu/record/-/record/oai-aggregated-bib5797676> (2022. 05. 17.)

<https://ujkor.hu/content/mohacsi-helyszinelok-nehany-eszrevetel-ii-lajos-holttestenek-megtalalasaival-kapcsolatban> (2022. 05. 17.)

https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi=22869602302&searchurl=hl%3Don%26sortBy%3D20%26an%3Dmohacs&cm_sp=snippet- -srp1- -image7#&gid=1&pid=1 (2022. 05. 17.)

<https://www.robinhalwas.com/017028-abbildung-der-fontaine-welche-anno-1687-auff-den-neuen-bau-zu-nurnberg> (2022. 05. 17.)

<https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-1895-A-18820> (2022. 05. 17.)

<https://regiritka.oszk.hu/apponyi-metszetek/a-nagyharsanyi-csata-1687/> (2022. 10. 12.)

<https://villany.hu/szabadido/templom-hegyi-kilato/> (2022. 10. 13.)